

דעת מרן הראי"ה קוק על בנין ביהמ"ק בימינו

ראשי פרקים

- א. תרנ"ח: בנין ביהמ"ק לפני בוא המשיח
 1. דברי הרב זצ"ל
 2. מקורות בחז"ל
 3. "שוב ישראל לבצרון" - בכלל ביאת המשיח
- ב. תרע"ח: אין עיכוב בבניית המקדש קודם לביאת המשיח ולהתגלות הנבואה
- ג. תר"פ - תרפ"ב: הצורך בגילוי רוח-הקדש לפני חדוש העבודה
- ד. תרפ"ט: דברים לפני ועדת החקירה הבריטית
 1. סמכות מוגבלת
 2. מהימנות מפוקפקת
 3. נוסחאות שונות של דברי הרב לפני ועדת החקירה
 4. ההבדלים בין הנוסחאות
- ה. תרצ"ד: הצורך בנבואה או בגילוי שמימי ע"י צדיקי הדור
- ו. סיכום

הכוח המחיה את נשמת ישראל הוא העריגה הנפלאה לבנין בית המקדש ולהחזרת כבודו בתכלית שלמותו האדאלית המקווה. שרק צפיה זו מרוממת את רוח כל הדורות כולם לדעת שיש תכלית נשגבה לחייהם והמשכם ההסטורי. ובנקודה עליונה זו גנוז כל עוז החיים של קישור האומה לארץ ישראל וכל המצוות התלויות בארץ, באיזה מידה שהן נוהגות, הן שומרות את הלח של טל חיים זה היסודי. (גנזי ראי"ה עמ' 154)

מרן הראי"ה קוק הוא במידה רבה רבם של צופי הישועה ומחכי הגאולה בדורנו. לפיכך חשיבות גדולה נודעת לברור מדויק וממצה של דעתו על אפשרות בנין ביהמ"ק בימינו, ברור שישען על כל המקורות הידועים היום, להבדיל משמועות ומסברות שאין להן אחיזה של ממש בכתביו.

כיון שיש האומרים כי הרב חזר בו מדעתו במשך הזמן, נסדר דברינו לפי סדר השנים.

א. תרנ"ח: בנין ביהמ"ק לפני בוא המשיח

1. דברי הרב זצ"ל

באוצרות הראי"ה ח"ב עמ' 929 נתפרסם מאמר של הרב משנת תרנ"ח, שבו הוא כותב:

הנה דברי חז"ל מורים במקומות אין מספר, ומפורש בירושלמי דמעשר שני המפורסם: "זאת אומרת, שבנין ביהמ"ק קודם למלכות בית דוד". ואין הדבר צריך אריכות, כי חלילה לנו לעשות עיקר האמונה ההיפוך מן האמור בדברי חז"ל.

ובהמשך אותו עמוד הוסיף:

ומשיחא נקרא גם כן מעת שישבו ישראל לבצרון, שהוא שורש ביאת המשיח. אע"פ שלא תהיה עדיין הגאולה בשלמותה, הכל הולך אחר העיקר, שהוא דורו של משיח, שהוא חותם מעלתו וגדולתו של ישראל.

אם כן דעתו חד משמעית - לבנין המקדש לא רק שאין צורך במשיח, אלא הבנין יכול אפילו להקדים את זמן שיבת ישראל לבצרון, וכדברי התוס' יום טוב בפרוש המשנה מעשר שני ה,ב, שהבנין יבנה כאשר יהיה עדיין לאומות קצת ממשלה עלינו. וכן כדברי גבורות-ארי תענית יז,א, שדברי חכמינו ז"ל שבירושלמי נאמנים עלינו.

2. מקורות בחז"ל

הרב כתב, שדברי חז"ל מורים במקומות אין מספר שהבנין יהיה לפני בוא המשיח. ארשום את המקומות הידועים לי:

הירושלמי במעשר שני פ"ה ה"ב, שהרב מציין אליו:

אמר ר' אחא: זאת אומרת, שבית המקדש עתיד ליבנות קודם למלכות בית דוד. וכתב "ודם עינב תשתה חמר", ואת אמר הכין.

פירוש: מדברי ר' יוסי, האומר שגם לכשיבנה ביהמ"ק יהיה צורך בתקנה שתבטיח שיהיו ענבים בירושלים, מוכח שיבנה קודם מלכות בית דוד, משום שבזמן מלכות דוד יתרבה הטוב, ויתקיים "ודם עינב תשתה חמר", ולא יהיה מחסור בענבים (פי' הגר"א ועוד). יש להוסיף, שהרמב"ם (מע"ש ונט"ר ט,ה) פוסק כר' יוסי.

וכן אומר הירושלמי מגילה פ"א הי"א:

לכשיתעוררו הגלויות, שהן נתונות בצפון, ויבואו ויבנו ביהמ"ק, שהוא נתון בדרום.

וכן בפסיקתא רבתי, פיסקה קומי אורי:

שנו רבותינו: בשעה שמלך המשיח נגלה, בא ועומד על הגג של בית המקדש, והוא משמיע להם לישראל, ואומר להם: ענוים, הגיע זמן גאולתכם. ואם אין אתם מאמינים, ראו באור שזרח עליכם, שנאמר "קומי אורי, כי בא אורך, וכבוד ה' עליך זרח".

בבבלי ברכות כט,א שנינו, שבשעת הדחק מותר להתפלל תפילה קצרה, שהיא ברכת הבינו. בתוך נוסח תפילה זו נאמר: "ועל הרשעים תניף ידך, וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך ובהצמחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך". הרי "תיקון היכלך", שהוא בנין ביהמ"ק, קודם להצמחת קרן דוד.

וכן הוא בבבלי מגילה יז, א בענין סדר הברכות בתפילת עמידה שנינו: "וכיון שנבנית ירושלים, בא דוד, שנאמר 'אחר ישובו בני ישראל, ובקשו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם'." רש"י מפרש, שהשיבה ובנין ירושלים הם השיבה לבית המקדש. מקורו הוא כנראה בסוגיא בברכות, שבה ברכת בונה ירושלים מתמצתת במלים "בבנין עירך ובתיקון היכלך". הרי לך שוב, שבנין המקדש קודם לביאתו של משיח בן דוד.

אחד ממוקדי פולמוס חידוש הסמיכה בין מהר"י בי רב לבין הרלב"ח היה סוגיית הגמ' בערובין מגב, שלפני בוא המשיח יבוא אליהו לבי"ד הגדול. מהר"י בי רב הסיק מכאן, שהסנהדרין תתחדש לפני ביאת אליהו, שהרי אליהו יבוא לבי"ד הגדול. אולם הרלב"ח הסתמך על הריטב"א במקום, שכתב: "למקום בי"ד הגדול, שהוא לשכת הגזית", והכוונה שיהיו בלשכת הגזית חכמים רבים מגדולי ישראל, ולא יהיה להם תוקף סמיכה, עד שיסמכם אליהו. לדעת מהר"י בי רב כוונת הריטב"א היא, שאין די בחידוש הסמיכה, אלא יש צורך שישבו במקומם, בלשכת הגזית. על כל פנים, בין למהר"י בי רב בין לרלב"ח, בנין בימה"ק קודם לביאת אליהו, שהרי לשכת הגזית היא חלק מביהמ"ק.

על סידרם של דברים יש ללמוד גם מהמובא במדרש הגדול בראש פרשת צו, בנוגע לתחילת עיסוקם של תינוקות בספר ויקרא, ספר הקרבנות. ובתוך הדברים מובא:

... שאין גלויות מתעסקין תחילה אלא בקרבנות. וכן הוא אומר: "והביאותים אל הר קדשי, ושמחתים בבית תפילתי, ועלותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי" (ישעיה נו, ז) ... הא למדת, שאין מתעסקין תחילה, לא במצות שמיטין ויובלות, ולא בתרומות ומעשרות, ולא בבנין, ולא בקנין, אלא בקרבנות תחילה. וכן את מוצא, כשעלו בימי עזרא לא נתעסקו אלא בקרבנות תחילה ...

העיסוק בקרבנות קודם אפוא לכל פעולה אחרת - שמיטין ויובלות, בנין, קנין ונטיעה.

וכן יש ללמוד מהתנחומא פרשת צו אות יד, שהקרבנות קרבנות קודמת לבנין ירושלים:

זה שאמר הכתוב "היטיבה ברצונך את ציון" (תהילים נא, כ) ואחרי כן: "אז תחפוץ זבחי צדק, עולה וכליל" (שם, כא). כלומר, אם אין ישראל מקריבין עולה לפני הקב"ה, אין ציון וירושלים נבנה. לפי שאין נבנות, אלא בזכות קרבן עולה, שיהיו ישראל מקריבין לפני הקב"ה.

3. "שוב ישראל לבצרון" - בכלל ביאת המשיח

דברי הרב, שמישיח נקרא גם כן מעת שישבו ישראל לבצרון, אפשר שישודם במקבילות (ויקרא רבה טו, ב; במדבר רבה יג, ב; שה"ש רבה ד, טז) לדברי הירושלמי במגילה, שהובאו לעיל, כתוב במקום "לכשיתעוררו הגלויות, שהן נתונות בצפון" - "לכשיתעורר מלך המשיח, שנתון בצפון". מסתבר, שלדעת הרב אין זו מחלוקת, אלא ההתעוררות לבא ארצה היא בכלל ביאת המשיח. כעין זה מצאתי בדברי הרמב"ם (מלכים יא, א), שמי שכופר בביאת המשיח, כופר בתורה, שבה כתוב "ושב ה' אלהיך את שבותך ... וקבצך מכל העמים". הרי שקיבוץ גלויות הוא בחינה של ביאת המשיח.

ב. תרע"ח: אין עיכוב בבניית המקדש קודם לביאת המשיח ולהתגלות הנבואה

במשפט כהן סי' צד, בתשובה ממנחם-אב תרע"ח, כותב הרב באות ב:

ועל דבר שאלתו, אם מותר לנו לבנות בית המקדש על מנת שלא להקריב קרבנות - לא ידעתי הציור. שאם מטעם טומאה, הרי הותרה בציבור, כמו

שכתב בזה כבר הכפתור ופרח (פ"ו) על פי הר"ח מפריז. ואם כן, יהיה מותר להקריב גם כן תמידין ומוספין וכל קרבנות ציבור. ובאמת, אם נגיע למידה זו, לבנות בית המקדש, הלא נוכל גם כן לעשות פרה ... ונטהר מטומאת מת גם כן, ואז נקריב כל הקרבנות כולם. ואף על פי שאין לנו כהנים מיוחדים, אין זו כל כך קפידא, דמהתורה סמכין אחזקה. ולא אמרו מעלת יוחסין, אלא בזמן שהיו להם יוחסין ... דאין מעכב כלל ענין כתב היחס. גם אולי ישנם גם כן יחידים מכהנים שיש להם כתבי יחס מדורות עתיקים. בכל אופן, לעניות דעתי, אם יהיה רצון ה' שנבנה בית המקדש גם קודם שיבוא משיח ותתגלה הנבואה ויראו הנפלאות, לא יהיה כל כך עיכוב בדבר.

כשתוצר אפוא האפשרות לבנות ביהמ"ק, צריך יהיה לבנותו גם קודם שיבוא המשיח, ולא יהיה צורך לא בנבואה ולא בנפלאות.

ג. תר"פ - תרפ"ב: הצורך בגילוי רוח-הקדש לפני חדוש העבודה

באגרות הראי"ה, כרך ד אגרת תקצד, מכסליו תר"פ כתב הרב:

ובענין הקורבנות גם כן, יותר נכון להאמין, שהכל ישוב על מכונו, ונקיים בעזרת ה' כשתבוא הישועה. ונבואה ורוח הקודש ישובו לישראל, כל האמור ביעודה כמאמרה וכו'. אבל מסכים אני עם כבוד תורתו, שאי אפשר לנו לגשת למעשה הקרבנות, בלא הופעה של רוח הקודש גלויה בישראל. אמנם, צפיה זו גם כן, לא נפלאה היא ולא רחוקה, ויוכל להיות, שפתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אנו מבקשים ומלאך הברית אשר אנו חפצים. אז יבנה בית המקדש במהרה בימינו.

לכאורה נראה שחל שנוי בעמדת הרב, ועכשיו הוא תולה את חידוש הקרבנות ברוח הקודש. אבל אין הדבר כן. באגרת זו מביע הרב זצ"ל את הצפיה ואת האמונה, שלכתחילה יתגלגלו הדברים על הצד היותר טוב, היינו שסדר הגאולה תהיה: הופעת רוח"ק, ואח"כ בנין ביהמ"ק. אבל אין כוונתו, שאם תזדמן אפשרות לבנות ולהקריב, שיהיה צורך לדחות את הבנין עד להופעת רוח"ק.

אין באגרת זו חזרה מהעמדה שנקבעה בתשובה הנ"ל ממשפט-כהן. במספר מכתבים מתאריכים קרובים נוהר הרב מלתלות את בנין ביהמ"ק ברוח הקודש או בתופעות על-טבעיות אחרות. במכתב מסיון תר"פ אל הגנרל בולס, המושל הצבאי של א"י לפני מנוי נציב, שפורסם בנספחות שבסוף הספר "יומן הכותל המערבי" של הרב יעקב אורנשטיין (ירושלים, תשכח, עמ' 459, וראה עוד בספרו של הרב מ"צ נריה, מועדי ראיה עמ' תעד) כותב הרב:

כל ישראל מאמינים באמונה שלמה, שמקום המקדש והר הבית כולו הוא המקום הקדוש הנצחי של ישראל. וגם אם ארכו ימים וזמנים, והמקום יהיה תחת יד זולתינו, סוף כל סוף יבוא לידינו, ויד ה' תגלה את הפלא הגדול, שעליו יבנה עוד בית מקדשנו בתפארת גדולה, כאשר הבטיחו הנביאים, וכאשר חזה כבר יחזקאל הנביא בפרטות, שכל דבריו הם על הבית השלישי, שאנו מאמינים שיבנה במהרה בימינו.

מה שאין אנחנו נכנסים לפניו מן הכותל, הוא לא מעוט זכותינו ומעט קשורנו אל המקום הקדוש הזה, אלא מפני רוב הקישור שלנו אליו ואל רוממות קדושתו; מפני שאנחנו מכירים, שכמו אז בעת שהיה בית מקדשנו על מכונו, כן גם עתה הוא מלא כבוד ה' אלקי ישראל וקדושתו. ואין לנו עכשיו אלה

האמצעים הדתיים, שנוכל על ידם להכשיר את עצמנו, עד שיבוא הזמן וימצא לנו כל הדרוש להכשיר את עצמנו לעמוד במקום הקדוש הזה, שאנו מקושרים אליו בכל נפשנו ובכל חיי נשמתנו.

למרות שהמכתב מכוון למושל הצבאי של א"י, נזהר הרב מאוד מלומר שבנין בימה"ק או ההיטהרות מטומאת מת תלויים במעשה ניסים.

במכתב דומה, שנדפס באגרות הראי"ה ד' אג' א'קכו (הובא גם בנספחות ל"יומן הכותל המערבי" הנ"ל), מכט בטבת תרפ"ב, ומכוון להנהלה הציונית, כותב הרב:

ואמונתנו חזקה, שימים יבואו, וכל העמים יכירו, שהמקום אשר בחר בו ה' לעולמים מקום מקדשנו מוכרח הוא לשוב לבעליו האמיתיים, ועליו יבנה הבית הגדול והקדוש, שיהיה על ידינו לבית תפילה לכל העמים כדבר ה' וכו'. וזה מכבר, כאשר נשאלתי מועדה בריטית רשמית, מהי דעתי על דבר מקום המקדש אודות יחסינו אליו, אמרתי להם, שכשם שאתם רואים שזכויותינו על הארץ בכלל, אף שהיה זה דבר רחוק אצל כל העולם כולו עד כה, נעשה קרוב, ואנו בטוחים, שהדבר ילך הלך ואור, עד שכל העמים יכירו את צדקת זכותנו הכתובה בכתב קודש על ארצנו הקדושה, כמו כן יבואו ימים, שכל העמים יכירו את אמתת זכויותינו על מקום המקדש, וידעו כולם ויכירו, שהחזון של הנביאים שנאמר על המקום הקדוש הזה, "כי בתי בית תפילה יקרא לכל העמים", יתקיים רק כשיהיה הבית הגדול והקדוש הזה שם על מכונו בידי בעליו הראשונים, שהם בעליו הנצחיים, שהוא עם ישראל, עם ה' מעולם, הוא ולא אחר.

גם כאן יש לשים לב, שהרב נזהר מלתלות את בנין המקדש במעשה נס, אלא משווה אותו להחלטת סן-רמו, שהיתה כידוע מעשה מדיני טבעי.

ד. תרפ"ט: דברים לפני ועדת החקירה הבריטית

בסיכומים, שהגיעו לידינו מדבריו של הרב זצ"ל לפני ועדת החקירה הבריטית, שקמה בעקבות פרעות תרפ"ט, וחקרה את בעלותן וזכויותיהן של העדות השונות על הכותל המערבי, מובא שהרב התבטא, שבנין ביהמ"ק תלוי בנבואה. יש להטיל ספק בדברים אלו מבחינת אמינותם וסמכותם ההלכתית.

1. סמכות מוגבלת

אפילו היתה בידינו הקלטה של דברי הרב או סיכום שנרשם בעצם כתב יד קדשו, ערכם היה מוגבל ביותר. אין ספק, שהרב לא יכול היה לומר לפני הועדה את כל מה שחשב באמת. זאת לא רק בגלל החשש לאינטרסים של הישוב היהודי בארץ, אלא גם מחשש פיקוח נפש ישיר לחייהם של היהודים שהיו נתונים אז לחסדי האנגלים.

אמנם המהרש"ל ביס-של-שלמה (ב"ק פ"ד סי' ט) דייק מדברי הגמ' (ב"ק לח,א), שאסור לשנות דברי תורה על אף סכנה שבדבר. ומחוייבים אנו למסור נפשנו על קידוש השם, ואם ח"ו ישנה דין, יהיה בזה כופר בתורת משה. מטעם זה - לדעת מהרש"ל - כששלחה מלכות הרשעה שני סרדיוטות אצל חכמי ישראל ללמוד תורה, לא הסתירו מהם חכמים את הדין ששור של ישראל שנגח שור של נכרי פטור, ושל נכרי שנגח שור של ישראל, בין תם בין מועד, משלם נזק שלם.

אולם לפי המקבילה בספרי דברים, פסקה שד"מ, על הפסוק "אף חובב עמים", אמרה המלכות לסרדיוטות, "לכו ועשו עצמכם גרים", ואין אפוא כל ראייה לדינו של המהרש"ל, כיון שחכמי ישראל חשבו שהם גרים.¹

ואכן, נוהגם של גדולי ישראל, מאז ומתמיד, היה לשנות, מחשש לשלומם של ישראל. על כן בהלכות הנוגעות לגויים הקדימו שכוונתם היא לגויים קדומים, או לגויים המצויים בקצווי תבל.²

וכן היה מנהגו של הרב זצ"ל להמנע מלומר לגויים את האמת, כאשר אמירתה עלולה היתה להזיק. כך, למשל, כאשר עלה על הפרק ענין שחרור בני תורה מהשתתפות במלחמת העולם הראשונה, כתב הרב לממשלת בריטניה (אגרות הראי"ה אג' תת) שאפילו למלחמת מצוה גדולה מאד, כמו מלחמת אברהם עם המלכים, אין מוציאין תלמידי חכמים. וכבר פרסם הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, בנו של הראי"ה, שאין ממכתב זה כל ראייה לפטור בני תורה מהשתתפות במלחמת מצוה של ישראל, כיון שדברי הרב זצ"ל נכתבו אך ורק לצורך פטורן של בני תורה מהשתתפות במלחמתה של בריטניה (להלכות ציבור סימן א).

מן הסתם, גם בעדותו לפני ועדת החקירה הבריטית, נקט הרב זצ"ל באותו קו שנקט בו בהיותו באנגליה במלחמת העולם הראשונה.

2. מהימנות מפקפקת

מהימנות הדברים שהגיעו לידינו מפקפקת ביותר. אלו כנראה תקצירים ותרגומים שנעשו ע"י אנשים בלתי ידועים. גם בלי לברר במדויק את סדרי הדיון בוועדה, יש להניח שהרב דיבר באידיש או בעברית, ודבריו תורגמו בידי מתורגמן (בעמ' 71 מהדו"ח המלא מובא, שסטוקר, העו"ד מטעם הערבים, משתומם על שהרב, שישב שלוש שנים באנגליה, אינו מבין אנגלית). כנראה הורקו הדברים מכלי לכלי, מעברית (או אידיש) לאנגלית, ושוב לעברית, בידים לא אמונות.

בפועל הגיעו אלינו דברי הרב בכמה צורות. האחת - כפי שנדפס במאמרי הראי"ה ב עמ' 458. המקור הוא בעתון "ההד", טבת תרץ (שנה ה) גליון ד. שם תופסת העדות שלושה עמודים. השניה - בחוברת "משפט ועדות". המקור לגירסה זו הוא בעיתון "נתיבה", תר"ץ. שם העדות תופסת שבעה עמודים. השלישית - בספר ועדת החקירה, דין וחשבון מלא מעבודת ועדת החקירה פרלמנטרית בירושלים החל מיום 24 באוקטובר 1929, שיצא לאור ע"י הוצאת הספרים תל אביב ת"ד 373 ת"א (אין תאריך הדפסה על הספר). שם תופסת העדות 52 עמודים!

בספר האחרון, בעמ' 73, בתשובה לשאלות הרבות של עו"ד סטוקר, אם הדעות המובעות בהצהרה הן בטוי נאמן להשקפת הרב, כתוב שהרב עונה:

שלושה המנסחים כאחד מכתב, מובן כי הם מסכימים למונחים ולמילים שהם משתמשים בהם. אולם אם תשאלני למצב רוחם והרגשתם של אלה, יקשה ממני להגיד כי שוים הם ועולים בד בבד.

1* ראה עוד מאמרו של הרב י"ד בלייך, תחומין ט עמ' 43, ותשובת הרב י"א הרצוג זצ"ל בספרו "תחוקה לישראל על פי התורה" כרך ג עמ' 278. - הערת עורך (א.ו.)

2* ראה על כך מאמריהם של הרבנים ישראל ובלייך בתחומין ח עמ' 289, 301. - הערת עורך (א.ו.)

יש להניח שדברי הרב קוצרו, שהרי השאלות הרבות של עורך הדין ותשובות הרב עליהן לא הובאו, ודווקא המשפט המצוטט לעיל אינו עונה לשאלות עורך הדין. בעמוד 74 נכתב:

הרב עונה ארוכות על שאלות סטוקר, עד שזה אומר: אני כה עייף מהתשובות הארוכות הללו, עד שאני מפסיק לרגע או שניים, ולא אשאל כמה שאלות, אשר לולא זאת הייתי שואל.

ובעמ' 76 אומר סטוקר:

"אני רוצה להוסיף ולשאל את העד, אבל מחמת אורך התשובות איני יכול להמשיך".

היו"ר: "אל תאריך בדברים על זה!"

כנראה שזוהי תשובת היו"ר על תלונותיו של העו"ד מטעם הערבים, שהרב משיב באריכות שלא לענין. כלומר, גם בספר זה הובאו דברי הרב באופן חלקי, ורק מה שהיה חשוב בעיני עורכי הספר. משתמע מכל הנאמר, שבועדה שררה אירה של קרב התשה, והרב ענה באופן שמטרתו לשחוק את היריב, ולא דוקא להציג בפניו אמיתה של תורה.

זאת ועוד: כל שיש לו נסיון של קשר עם עתונאים יודע, שגם כאשר דברים מובאים כציטוט, הפער בינם לבין מה שאומר המרואיין גדול. אין זה משום שהעתונאים בעלי רצון רע, אלא בשל נקודות המוצא השונות של העתונאי והעורך, שמטרתם להגיש סיפור יפה ומותח לקהל הקוראים, מבלי להכביד עליהם; בעוד שמטרתו של המומחה, ובמיוחד אם הוא איש הלכה, לברר ולהדגיש דקויות שונות. השנויים בהדגשים יכולים לפעמים להפוך את הענין הנדון מהקצה לקצה. במקרה שלנו - בעדות דרמאטית של הרב הראשי לפני ועדת החקירה - בולטת הנטיה לשיכתוב ולעריכה, וממילא נעלמות הדקויות, שלאיש הלכה הן חשובות ביותר.

נראה שנימוקים אלו ברורים ומיוסדים, ודיים לבטל את מעמדה של עדות זו כמקור שיש לקחת בחשבון בענין שלפנינו. אף על פי כן נוסף נתוח מדוקדק של דברי הרב, כפי שהובאו במקומות השונים.

3. נוסחאות שונות של דברי הרב לפני ועדת החקירה

במאמרי הראי"ה ח"ב עמ' 458 הובאו דברי הרב בנוסח זה:

הענינים הקשורים עם צפית עם ישראל לגאולת הארץ, כפי שהובטחו לנו ע"י נביאינו הקדושים, יש לחלק לשני סוגים. בסוג הראשון נכללים הדברים שבידי שמים, בדומה למעשי הניסים והנפלאות שעשה הקב"ה בשעה שהוציא את אבותינו ממצרים. בענינים אלה אין לבשר ודם כל שליטה. גאולה זו, המובטחת לנו, תהא דומה מבחינה זו לימי בריאת העולם, ותביא ברכה ושלוש לעולם כולו. אנחנו מאמינים, שהקב"ה ישלח את משיחו, אשר העולם כולו יכיר בו, ואשר מידו תבואנה כל הישועות והנחמות. הגאולה הזאת קשורה עם היעוד לבנין בית המקדש. אבל אז תימלא כל הארץ דעה את ה', כמים לים מכסים, וכל האנושות כולה תכיר באושר הגדול של החזרת שכינתו לציון, ובית מקדשנו ותפארתנו יהיה בית תפילה ושלוש לכל העמים. אולם, עד שנזכה לזמן מאושר הזה, אסור לנו להכנס למקום המקדש. כי לפני הכניסה למקום המקדש, זקוקים אנו לטהרה מיוחדת, שיכולה להיות רק בידי שמים.

ואני נוהג לפני כל חג ומועד, בזמן שאחינו בני ישראל מרבים לעלות לעיר קודשנו, לפרסם אזהרות על האיסור להכנס להר הבית.

בנוגע לסוג השני של הגאולה, צו הוא לעולמים כי עם ישראל יהיה קשור עם הארץ הקדושה הזאת. חובתנו להתאמץ, עד כמה שהדבר ביכולתנו, לחונן את עפרה, ולבנות את הריסותיה של הארץ הקדושה הזאת, ולישב את שממותיה בצדק וביושר. חובתנו היא לעזור לארץ הקדושה הזאת, אשר ממנה יצאה האמת למין האנושי כולו, למען תהיה שוב למרכז של תורה ותרבות, למקור תפארת. עלינו לעשות כל מה שנוכל לכבוד לנו ולברכה לשכנינו.

בחוברת "משפט ועדות" הובאו אותם דברים ביתר אריכות, ויש לשים לב להבדלים ההלכתיים המשמעותיים בין שני הנוסחים.

- נאמר כאן, כי ליהודים יש שאיפות בנוגע למקומות הקדושים של המוסלמים שבחראם א-שריף. רוצה אני, שכבודו יבאר לועדה, מה הוא יחסה של הדת היהודית להקמת בית המקדש בירושלים?

- את הדברים הקשורים בתקוות ישראל לגאולת הארץ, שהובטחה על ידי נביאינו הקדושים, יש לחלק לשני סוגים. הסוג הראשון מטפל **בעיקר** בענייני שמים. דברים אלה דומים **ביסודם** לכל הנסים שעשה ה' ליהודים בשעה שהוציא אותם ממצרים, ואלה הם עניינים שאין לאדם שליטה בהם. הגאולה הזאת, שהובטחה לנו, תהיה דומה לימי יצירה עצמה.

- כלום רק על עם ישראל חלה הגאולה, או היא מתפשטת גם על שאר האומות?

- היסוד העקרי הוא, שהגאולה בידי המשיח תביא ברכה ושלוש לכל העולם, על ידי שחרור העם היהודי.

- כלום צריך, שדוקא המשיח יביא ליום הגאולה?

- אנו מאמינים, כי ה' ישלח את המשיח, שכל העולם יכירבו, ושעל ידו יתמלאו כל הברכות. כל הדברים האלה נוגעים לעניינים שבאמונה, והמטרה העליונה של **התחיה** תהיה בנין בית המקדש, שיהיה משכן שלום לכל העמים.

- המותר לעם היהודי, עד ימות המשיח, לעשות אלו צעדים גשמיים להקמת בית המקדש?

- צווי התורה הוא, שעד בא יום **התחיה** אין אנו רשאים אפילו להכנס **לחצר בית המקדש**. אני רגיל בימי החגים היהודיים, בשעה שהרבה יהודים באים העירה, לשלוח להם אזהרה, שלא יכנסו למקום הקדוש הזה, מכיון שאין אנו ראויים לכך, עד שיבוא יום הגאולה, שאז יעשה הדבר על ידי ה' בלבד, בלי שאנו נעשה איזה פעולה לדחוק את הקץ.

- האמרת את כל מה שהיה בדעתך להגיד על הצד הרוחני של הענין? ומה יש לך עכשיו להגיד על הצד השני?

- צווי מוחלט הוא לישראל, שיהיה מקושר בקשר תמידי עם הארץ הקדושה. זוהי מחובתו של עם ישראל להתאמץ, במידה שהדבר הוא בגדר כוחותינו. אם יש איזו חורבות ומקומות שממה בארץ הקדושה, ואם אפשר לעשות את הדבר בצדק, לישב את האדמה השוממה, עלינו מוטלת החובה לסייע לארץ קדושה זו, שממנה יצאה האמת לכל העולם, להפוך אותה למרכז התרבות ולמקור

תהילה. עלינו לעשות כל מה שבידינו בכל הזדמנויות, בהתאמצות של שלום, כדי להגשים את הדבר בשלום ובכבוד, בשבילנו ובשביל שכנינו.

- כבוד הרב, האם זהו כל מה שיש ברצונו להגיד בענין זה?
- יכולתי להגיד יותר, אילו שאלוני. אולם ברצוני רק לענות על השאלות שמציגים לי.
- אמרת, שפרסמת אזהרה למבקרים היהודיים, שלא ללכת לשטח החרס?
- התכוונתי **רק** לשטח בית המקדש העתיק.
- מפני קדושתו?
- כן, מפני קדושתו.
- וכפי שאני מבין, מפני הטומאה האישית?
- מכיון שהמקום קדוש, יש צורך בטהרה מיוחדת, שלא תתכן בלי **סיועה** של ההשגחה העליונה.
- הכן מצות הדת היהודית לאסור עד יום הגאולה לכל יהודי להכנס למקום המקדש?
- זהו **המנהג** שלנו, ביחוד של היהודים החרדים.

ועתה, דברי הרב מתוך ספר הדו"ח המלא של ועדת החקירה (ח"ב עמ' 28-29):

מרימיאן:³ הוגד לנו, כי היהודים זוממים מזימות כלפי קודשי המוסלמים בחארם א-שריף. רצוני שתבאר לוועדה, מהי הרגשתם הדתית של היהודים בדבר בנין בית המקדש בירושלים?

הרב: את העניינים הקשורים עם צפיית עם ישראל לגאולת הארץ, כפי שהובטח לנו ע"י נביאינו הקדושים, יש לחלק לשני סוגים. בסוג הראשון נכללים הדברים שבידי שמים, בדומה למעשי הנסים והנפלאות שעשה הקב"ה, בשעה שהוציא את אבותינו ממצרים. בעניינים אלה אין לבשר ודם כל שליטה. גאולה זו, המובטחת לנו, תהא דומה מבחינה זו לימי בריאת העולם.

מרימיאן: האם יבוא יום זה של הגאולה אך ורק למען עם ישראל, או שגם אחרים ייהנו ממנו?

הרב: עיקר העיקרים הוא, שהישועה אשר תבוא בידי משיח צדקנו תביא ברכה ושלוש לעולם כולו, ע"י גאולת העם העברי.

מרימיאן: האם הכרח הוא שהמשיח יבוא למען יום הגאולה הזה?

הרב: אנחנו מאמינים, כמובן, שהקב"ה ישלח את משיחו, אשר העולם כולו יכיר בו, ואשר מידו תבואנה כל הישועות והנחמות. כאשר אמרתי, אלה הם דברים שבאמונה, ואנו מאמינים כי באחרית הימים יבנה בית המקדש, אשר יהיה בית שלום לכל העמים.

מרימיאן: ועד יום הגאולה, האם מותר לעם העברי לעשות בפועל ממש איזה מעשה לשם בנין הבית?

3 העו"ד מטעם ההנהלה הציונית. אגב, הוא היחיד שחקר את הרב על בנין בימה"ק. עורכי הדין של ממשלת המנדט ושל הוועד הערבי וחברי הוועדה לא גילו שום ענין בשאלה זו

הרב: לפי מצות התורה, אסור לנו עד היום ההוא אפילו להכנס למקום המקדש. בימי חג ומועד, כשיהודים רבים באים לבקר בירושלים, אני נוהג לפרסם אזהרות, שלא יכנסו חס וחלילה למקום הקדוש ההוא, באשר אין אנו ראויים לכך, עד שיבוא הגואל. ואז יהיה זה מעשה הקב"ה בעצמו, מבלי שנעשה אנו מצידנו כלום כדי להשיג את המטרה הזאת.

מרימיאן: עד כאן על הדברים שבידי שמים, ומה בדבר הסוג השני?

הרב: צו הוא לעולמים, כי עם ישראל יהיה קשור עם הארץ הקדושה הזאת. חובתנו היא להתאמץ, עד כמה שהדבר ביכולתנו, לחונן את עפרה, ולבנות את הריסותיה של הארץ הקדושה הזאת, ולישב את שממותיה, בצדק וביושר. חובתנו היא לעזור לארץ הקדושה הזאת, אשר ממנה יצאה האמת למין האנושי כולו, למען תהיה שוב למרכז של תרבות ולמקור של תפארת. עלינו לעשות כל מה שנוכל, להגשים את הדבר, לכבוד לנו ולברכה לשכנינו.

מרימיאן: אמרת, כי מנהגך לפרסם אזהרות למבקרי ירושלים היהודים, שלא ילכו לשטח החרס. מפני קדושתו?

הרב: דברתי רק על שטח מקום המקדש.

מרימיאן: כן, אבל מפני קדושתו, וכפי שהבינותי, מפני טומאת האדם?

הרב: מפני שהמקום קדוש, לכן אנו זקוקים לטהרה מיוחדת, וזו תוכל לבוא רק בידי שמים.

מרימיאן: ובכן, מצות הדת הישראלית היא, שעד לביאת הגואל אסור ליהודי להכנס למקום הקדוש הזה?

הרב: זהו מנהגנו, ביחוד של היהודים הזהירים במצוות.

4. ההבדלים בין הנוסחאות

באשר לאפשרות להטהר - במאמרי-הראי"ה ובדו"ח המלא, הרב אומר, שהטהרה תוכל לבוא רק בידי שמים. במשפט-ועדות הוא אומר: בסיוע ההשגחה העליונה. במכתבו לבולס הוא אומר: עד שיבוא הזמן וימצא לנו כל הדרוש. כנראה שמשפט אחרון זה הוא האמין, וכפי שמתואר במסכת פרה פ"ג מ"ה ובפרוש הרמב"ם שם, כיצד אפשר להטהר כשאין כל טהור, כבזמננו.

באשר לכניסה להר הבית - במאמרי-הראי"ה נכתב, שהרב אמר, שהוא מפרסם אזהרות שלא להכנס להר הבית. בחוברת משפט-ועדות הוא אומר: לחצר בית המקדש (דהיינו העזרות). ובתשובה לשאלת הבהרה, הרב אומר, שהתכוון רק לשטח בית המקדש העתיק, כלומר: הכניסה לכל הר הבית, פרט לשטח זה, מותרת. בדו"ח השלם הרב מובא, כאומר שלא יכנסו למקום הקדוש ההוא. ובתשובה לשאלת הבהרה הוא אומר, שדיבר רק על שטח מקום המקדש. יש לשים לב, שבמכתבו לגנרל בולס, שהוא לעיל, מחלק הרב בין מקום המקדש לבין הר הבית כולו, ולא לחינם באה הכפילות. כמדומה שהדגשתו של הרב ברורה - הכניסה לכל שטח הר הבית מותרת, פרט לשטח בית המקדש, וכדברי הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ז ה"ז - "אע"פ שהמקדש היום חרב בעוונותינו, חייב אדם במוראו, כדרך שהיה נוהג בו בבנינו. לא יכנס אלא למקום שמותר להכנס שם, ולא ישב בעזרה" - כלומר: הכניסה לרוב השטח מותרת.

אף לגבי שטח זה, אין הרב אומר, שאסור להכנס לשטח המקודש, אלא שזהו **מנהג**. ויש מקום להשוות זאת לדבריו בעמ' 76 של הדו"ח המלא, באשר לפתקים בכותל: "זהו **מנהג** עממי, שאין בו כל פגם. זהו **מנהג ולא דין**".

בחוברת משפט-ועדות הובאו דברי הרב, "עד בוא יום **התחיה** אין אנו רשאים להכנס לחצר בית המקדש". כמה שורות לעיל מזה השתמש הרב במושג "תחיה", וכוונתו לתחיה הלאומית. כפי הנראה, זו כוונתו גם כאן, דהיינו: בזמן התחיה הלאומית אין מניעה להכנס.

נשוב ונעיר, שבעדותו לפני הועדה - גם אם לא סולפה בהרקה משפה לשפה - שינה הרב מדעותיו המקובלות והידועות לנו. כך אנו מוצאים בדו"ח המלא (ח"ב עמ' 34-35):

מרימיאן מושיט לרב את גליון דאר היום מ 18 באוגוסט, ושואלו אם יש לו על מה לערער, או אם הושמט משהו אגב מסירת הדברים בדפוס.

הרב: ראשית המאמר כאן קצר מאוד. אני דברתי כשעה על ענינים רוחניים. אילו נרשמו כל דברי, היה זה נותן לענין בטוי יותר נמרץ.

כיון שהתעורר ויכוח בשאלת נכונות התרגום של מה שנתפרסם בדואר היום, תרגם המתורגמן - מר קיסילב - מחדש את הראיון לפני הועדה. בו נאמר, כי הרב הביע את תודתו הלבבית לנוער על מה שעשו (=ההפגנה למען הכותל המערבי), כיון שהמעשים האלה מעידים על קיומם של גאון לאומי וקנאת המכבים בקרבם, ואלה הם בטוי קדושת הנשמה האלהית של ישראל. זוהי גם ראייה, שנכונים הם למסור את נפשם על גאולת מקום קודשנו. אנו בטוחים, אמר הרב, כי תקוותינו תתגשמה באמצעים צודקים וחוקיים. אשר למקום שמעבר לכותל המערבי - הנה לגבי זה אנו עומדים בצפיה לדבר מה הנשגב מבינת אדם. אולם מה שנוגע לעבר הזה של הכותל המערבי - חייבים אנו להתאמץ ולהעמיד את הדברים על בסיסם החוקי. לא יתכן, הוסיף הרב, כי מקום קודש זה, הנערץ ביהדות כולה יותר מכל בתי הכנסת יחד, ישאר לתמיד מוקף בתיים מזוהמים וסמטאות מרופשות. שום דבר אינו מונע בעד הרחבת הרחבה מחוץ לוקף החילוני של עניי המרוקנים. היתכן שההגיון של יודעי דין לא ימצא פתרון לשאלה זו?

הרב: הנני להוסיף, כי יותר משהייתי מעוניין בהפגנה, ענין אותי הלך רוחם של הצעירים.

היו"ר - לאחר ששמע את התרגום החדש: נראה לי כי התרגום של הראיון הזה, כפי שהוגש לנו ע"י מר סטוקר, הוא תרגום בלתי נכון לגמרי, הלקוח מאיזה עיתון ערבי.

הרב: ועוד רציתי להוסיף - כאן נאמר, שהגדתי כי מרוצה אני ממה שעשו הצעירים. אני אמרתי, כי מרוצה אני מהרוח שהניעה אותם לעשות מה שעשו.

מרימיאן: כאן שמו בפי כבודך את המילים, כי על הנוער למסור את נפשו. האם הכונה היא לזה שהם יפלו חללים במלחמה?

הרב: לא, חס ושלום! מובן שלא כיונתי לזה. דברתי על רוח מסירות הנפש, אשר צריכה להמריצם להקדיש את חייהם לאידאלים של עמם.

במבט ראשון נראה מכאן, שגם בדברים שכוונו לקהל עברי אומר הרב שבנוגע להר הבית אנו עומדים בצפיה לדבר מה הנשגב מבינת אדם, אולם למעשה אין הדבר כך. ראשית,

גם כאן הדברים קוצרו ונערכו - כפי שהרב עצמו מעיר - ע"י העיתונאים. שנית, גם כאן הם הורקו מכלי לכלי - מעברית לאנגלית, ושוב לעברית - כך שאין לדעת מה היו הבטויים המקוריים שהשתמש בהם הרב, ויתכן מאוד שיעלו בקנה אחד עם מה שיובא להלן בדעתו האחרונה של הרב. נוסף לכך, אין להוציא מכלל אפשרות שהרב חשש שדבריו יגיעו לאוזניים עוינות, כפי שקרה באמת במציאות, ולפיכך שינה בדבריו מהאמת כנוהגם של כל גדולי ישראל וכלעיל.

ובר מן דין, וכי דבריו בענין ישוב הארץ מייצגים את דעתו, כפי שהיא ידועה לנו ממקורות אחרים? האם כל צורתה של מצות ישוב הארץ היא, שאם יש איזה חורבות ומקומות שממה בארץ הקדושה, אנו מצווים לישבם בהתאמצות של שלום, בדרך של שלווה וצדק? הלא בחזון-הגאולה עמ' רכב כותב הרב, שמעיקר הדין אנו חייבים אפילו להלחם על א"י, למרות פקוח הנפש שבדבר. הרב נהג כך הלכה למעשה, כמסופר בלקוטי-הראי"ה עמ' 74, שלאחר פרעות תר"פ בקשו להחתים את הרב על גלוי דעת, שאין ברצוננו לכבוש את הארץ, ונמקו זאת בפקוח נפש, ואילו הרב סרב, בטענה שבזכות בנין הארץ וכיבושה נגאל. וכן מסופר במועדי-הראי"ה עמ' תעו, שכשנסתה משלחת מטעם הועד הלאומי לאחר פרעות תרפ"ט לשכנע את הרב להכיר בבעלות הערבים על הכותל בטענה של פיקוח נפש, סרב הרב בתוקף. אין ספק אפוא שמרימאן הבין את הרב נכונה - שעל הנוער להיות מוכן ליפול חללים במלחמה למען א"י. אלא שהרב, מנימוקים מובנים מאליהם, לא מצא לנכון לאשר זאת, והוא הדין בענין הר הבית וביהמ"ק.^{4*}

כמדומה, שדי בניתוח נקודות בודדות אלה כדי להוכיח, שלא בא הרב לשלול כל פעולה טבעית, במיוחד בהתחשב בכך, שהרב עמד בלחץ, ולא היה חופשי לומר כל שבלבו.

הארכנו הרבה מעבר לדרוש בברור דברים שנאמרו לפני גויים משעבדים, ולא מפיהם אנו חיים, ובמיוחד שיש לנו דברי קודשו בתשובותיו. אולם באנו לידי מדה זו בגלל קיומם של חוגים, המנצלים דברים אלו להעביר את מצות בנין בית הבחירה מן העולם. אולם, גם אילו היו דבריהם נכונים, ובאמת באותה תקופה סבור היה הרב, שאסור לנו לעשות דבר, ועלינו לשבת בחיבוק ידיים עד שיפול לנו מקדש מן השמים, הרי שבסוף ימיו חזר בו הרב מדעה זו, וסבר שאפשר ואפשר לבנות.

ה. תרצ"ד: הצורך בנבואה או בגילוי שמימי ע"י צדיקי הדור

במשפט כהן סימנים צא-צב פורסמו שתי תשובות לרב עובדיה הדאיה בענין קרבנות בימינו. שתי התשובות הינן משנת תרצ"ד. בתשובה צא כותב הרב, שאי אפשר להקריב ללא נביא, בגלל אי ידיעת מקומו המדויק של המזבח. ואף על פי שאפשר למצוא שטח, שבודאי הוא בתחום המזבח, ולבנות עליו מזבח קטן, מ"מ עקב הספק הרי זה דומה למנחה הטעונה בלילה, שאם אפשר לבלול, אזי גם אם בפועל לא בלול, אין הבלילה מעכבת; אבל אם אי אפשר לבלול, הבלילה מעכבת. לכן אי ידיעת מקום שטח כל המזבח מונעת הקמת מזבח קטן.⁵

^{4*} יש מקום לחלק בין שני אלו - בענין א"י מצינו מצות כיבוש, וזו כוללת הסתכנות (ראה מני"ח מצוה תכה), אך לא מצינו כן בענין בנין ביהמ"ק, וחזרנו לדיני פק"נ. - הערת עורך (א.ו.).

⁵ תמה אני, הרי הרשב"א בשבועות טז, א כתב סברה הפוכה, שכאשר הבית קיים, צריך לפתוח דלתותיו לפני שחיטת הקרבן; וכאשר הוא חרב, אפשר לשחוט בלי פתיחת דלתות. ודבריו מוכרחים, שאחרת אין להבין כיצד מקריבין אע"פ שאין בית. ואם כן, גם כאן נאמר, שכאשר אין ידוע מקומו המדויק של המזבח, לא

בתשובה צב משיב הרב לשאלה, אם אין אפשרות להקריב ללא נביא, אם כן אין הקרבן ראוי לבוא לפניו, ומדוע השוחט והמעלה בזמן הזה בחוץ חייב? בתשובתו מבהיר הרב, שאין כוונתו לומר שיש צורך בנבואה ממש, אלא די בגלויים של רוח הקודש. ואף על פי שנחתמה הנבואה, מ"מ רוח הקודש לא נסתלקה מהראויים לה בכל דור, ולא בציר עלמא מלי"ו צדיקים, ויגלה לנו ע"י איזה צדיק הראוי לכך. ולפיכך הקרבן ראוי לבוא לפניו אף היום.

הסבר רחב של עמדתו זו יש במכתב שנדפס בגנזי-הראי"ה ג, גאולה ומלכות - ליום העצמאות עמ' 10, והועתק משם לאוצרות-הראי"ה ח"ב עמ' 1251. שם כותב הרב:

ועל דבר ענין אליהו, שיתגלה לפני מלכות בית דוד, שלפי דעת הרמב"ם הוא מסורת, שיעמוד נביא, ולא פרש שמו. ויש לומר, דבכלל נבואה הוא גם כן רוח הקודש. והראיה, דאסתר נמנתה בין הנביאות וכו'. והעיקר תלוי בזה, שיסודר בית דין גדול מוסכם לכל ישראל, ושיהיה לחבריו יד ושם בכל מקצועות התורה, לרבות הענינים הרוחניים הנוגעים לדעות. והם יוכלו להכריע, איזה חזיון והתגלות קדושה הוא בכלל נבואה וגלוי אליהו וכו'. וביחוד מבורר אצלי, שכל הספקות המעכבים את תכנית בנין בית המקדש - מצד התכלת, למשל, ומצד יחוס הכהנים, ומצד **דיוקי המידות של מקום המזבח** וכיוצא בזה - רוח הקודש תסייע לברור ההלכה, ויצטרפו לזה אומדנות ברורות וקיום על פי ב"ד גדול מוסכם. והם הם גופי תורה, וקשה לי להאריך בברור הפרטים כעת.

נראה שמכתב זה נוסך אור על דבריו במקומות רבים. הרב סבר, שאין צורך בנבואה ממש, אלא די בסוג מסויים של גילוי רוח הקודש. לפיכך יש להקים ב"ד גדול (כפי המסתבר, למטרה זו הקים את הרבנות הראשית), וחזקה על ב"ד שיתן את דעתו לפסוק בהלכות אלו הלכה למעשה, שיזכה לסוג הגלויים השמימיים הדרושים.⁶ ב"ד זה

יעבד המקום המדויק כלל, ודי במיקום משוער. ועל כגון דא יש לומר את דברי הגמ' בבכורות יז,ב, השואלת: אם אי אפשר לצמצם בידי אדם, כיצד בנו את המזבח והכלים, שמידתם מעכבת? ומשיבה: "רחמנא אמר עבד, היכי דמצית למעבד, הכי ניחא ליה!"

[המחבר עצמו כבר רמז לחילוק - דברי הרשב"א מוכרחים לקיום הדין של מקריבין אע"פ שאין בית, אך אין הכרח לומר שמקריבין גם ללא ידיעת מקום המזבח. - הערת עורך (א.ו.).]

אף שכן היא דעת מרן הרב זצ"ל, ותואמת את דעתו במקומות אחרים - ראה רשימת מראי מקומות, שרשם הרב יהודה זולדן בספר עץ-הדר עמ' קסג הע' 8 (הוצאת מכון הרצי"ה, ירושלים תשמ"ו) - מכל מקום לא זכיתי לרדת לסוף דעתו.

שתי הוכחות הביא הרב להוכיח, שבעניני ביהמ"ק מותר לסמוך על גלויים מן השמים. האחת, בפרשת ראה (דברים יב, יא) כתוב: "והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם לשכן שמו, שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם וכו'", ואומר הספרי: "דרוש - על פי נביא. יכול תמתין עד שיאמר לך נביא? ת"ל, לשכנו תדרשו ובאת שמה - דרוש ומצא, ואח"כ יאמר לך נביא. וכן אתה מוצא בדוד - 'זכור ה' לדוד את כל ענותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב, אם אבוא באוהל ביתי, אם אתן שנת לעיני, עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב'. מנין שלא עשה אלא ע"פ נביא? שנאמר, 'ויבוא גד אל דוד ביום ההוא, ויאמר לו: עלה הקם לה' מזבח בגורן ארונה היבוסית'; ואומר, 'ויחל שלמה לבנות את בית ה' בירושלים בהר המוריה, אשר נראה לדוד אביהו'."

הרב כתב, שיש לנו כאן גלוי דעת, שבעניני המקדש מותר לשאול מן השמים. ותמהני: הרי כל כוונתו של הספרי אינה אלא להסביר כיצד תדע את המקום אשר יבחר ה', שהרי לא נכתב הדבר במפורש בתורה? ההסבר הוא, שנביא יגלה זאת לנו. אולם בכל זאת עלינו לדרוש ולחפש, כדרך שעשה דוד. וכן מסופר בזבחים נד,ב, שדוד ושמואל חיפשו מרמזי הפסוקים ומסברות היכן הבית צריך להבנות. אולם, כיום, כיון שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, כפי שהרב עצמו מבאר באריכות במשפט כהן ס"י צו, אין עוד צורך בשום נבואה, כיון שהמקום כבר נבחר ואושר בנבואה. רק אם נרצה להוסיף על הבית, נזדקק

יוכל לפסוק על פי אומדנות ברורות. זו גם כוונתו במכתבו משנת תר"פ, שהובא לעיל, שיש צורך ברוח הקודש גלויה, דהיינו: בית הדין, שישב להחליט בענינים אלו, יזכה לכך.

לנביא שידוע לנו אם מעשינו רצויים לפני ה' (כשבועות טו-טז, ודברי הרמב"ם בהל' בית הבחירה ו,יא הדנים בהוספות על העיר והעזרות).

ובדומה לזה בדברים יז,טו כתיב: "שום תשים עליך מלך, אשר יבחר ה' אלהיך בו", ואומר הספרי שם: "על פי נביא". ופשיטא, שאין ללמוד מכאן שכל עניני המדינה נחתכים על פי נביא, ובלא נביא אסור להקים ממלכה ולנהל מדינה. אלא, הנביא יודיע לנו מי האיש שבחר ה', כמו שידוע לנו את המקום שבחר ה'.

ההוכחה השניה היא מזבחים סב,א, ששאלו על עולי בבל: "בשלמא בית מנכרה צורתו, אלא מזבח מנא ידעני? אמר ר' אלעזר: ראו מזבח בנוי, ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו. ור' יצחק נפחא אמר: אפרו של יצחק ראו, שמונח באותו מקום. ור' שמואל בר נחמני אמר: מכל הבית כולו הריחו ריח קטורת, משם הריחו ריח אברים. אמר רבה בר בר חנה, א"ר יוחנן: שלושה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אע"פ שאין בית. במתניתא תנא, ר' אליעזר בן יעקב אומר: שלושה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אע"פ שאין בית, ואחד שהעיד להם על התורה שתכתב אשורית." הרב הבין, שעדות הנביאים לא היתה עדות רגילה, אלא עדות נבואית. סיוע לדבר, שלעיל מוזכר שראו מזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב, וכן אפרו של יצחק - כל אלו סוגים של גלויים שמימיים. מכאן הסיק, שאפשר לסמוך גם על גלויים שהם פחות מנבואה ממש.

ודבריו צריכים עיון, שהרי בין העדויות של הנביאים היה שהתורה תכתב אשורית ושמקריבין אע"פ שאין בית? עדויות אלו בודאי שלא היו בנבואה, כיון שהן עדויות הלכתיות, ולא בשמים היא, ואין נביא רשאי לחדש דבר מעתה (כבמגילה ב,ב). הלא עדות נבואית בפסיקת הלכה תחייב את המעיד מיתת חנק, כדברי הרמב"ם בהל' יסודי התורה פ"ט: אם כן, מעדויות אלו נלמד על יתר העדויות, שגם הן עדויות בלבד ולא נבואות. ולא לחינם אמרה הגמ', שהעידו ולא ניבאו.

זאת ועוד: במקומות רבים בדברי חז"ל מוזכרים נביאים, לדוגמא: במשנה ידים ד,ג: "מצרים - מעשה זקנים (שתיקנו שיפרישו תרומה), ובבל - מעשה נביאים". מדובר שם, בלי ספק, בתקנה רגילה, שמתקנה היו נביאים, ולא שהתקנה היא תקנה נבואית. וראה עוד יבמות טז,א; קדושין מג,א; ערובין קד,ב; סוכה מד,א; מגילה יז,ב; פסחים קיז,ב; תענית כח,א; ערכין יג,א. לכל היותר ניתן לומר, שהתקנה או המנהג באמת נקבעו מכוח היות הנביאים חכמים, אלא שהם נדחפו לתקן מכוח רוח הקודש ששרתה עליהם. וזהו בדיוק מה שיש לומר כאן: הנביאים העידו בתורת עדים, לא בתורת נביאים, אלא שהעדים היו גם נביאים, ונדחפו לברר את המקום מכוח רוח"ק ששרתה עליהם.

ובאשר למיכאל השר הגדול ואפרו של יצחק, הרי אדרבה, היות ופסק הרמב"ם בהל' בית הבחירה ב,ב, כעדות שלושת הנביאים, ממילא יש להסתפק בעדויות או באומדנות ברורות בלבד, כלשון הרב, ולא לסמוך על גלויים מן השמים. אמנם, לקושטא דמילתא נראה מדברי הרמב"ם בפי"ה מידות ג,א, שחזיונות אלו חזה דוד, ולא עולי בבל, ובימי דוד היה צורך לקדש את המקום לכתחילה, וכדלעיל. אבל בימי עולי בבל, ובימינו, אין צורך עוד בשום גלוי שמימי.

נמצאנו למדים, שאין שום מקור המתיר או המצריך נבואה או גלויים שמימיים כדיני בית המקדש. והדרן לכללא, שלא בשמים היא, ואין נביא רשאי לחדש דבר מעתה.

[כל מה שהוכיח המחבר הוא, שאפשר לפרש דברי הספרי והגמ' בזבחים בדרך אחרת, היינו שאין צורך בגילוי נבואי לברור מקום המזבח וכיוצ"ב. אך לא נסתרה האפשרות לפרש כדברי הרב, שבנין בית המקדש הוא חריג לכלל "לא בשמים היא", וניתן להעזר בו בנבואה או בגילוי שמימי אחר. מה עוד, שאין מדובר בחידוש הלכה, כי אם בעניני תכנית המקדש ובנינו. נראה שהרב הסתמך גם על הגמ' בערובין מג,ב ועל מסורת הרמב"ם (סוף הל' מלכים), כי נביא יקדם למשיח. לעצם ענין "לא בשמים היא", הרב עצמו האריך באותה תשובה, וכל המעיין ימצא שיטתו בברור ללא שום קושי. - הערת עורך (א.ו.)]

ו. סיכום

- א. בנין ביהמ"ק קודם, לא רק לביאת המשיח, אלא גם לחזרת ישראל לבצרון.⁷
- ב. אין צורך בנבואה, וגם לא בנפלאות, לבנין ביהמ"ק.
- ג. ביי"ד גדול מוסכם, שיעמיק בהלכות אלו למעשה, יוכל להכריע בכל השאלות המסופקות על פי אמדנות ברורות, ויזכה לסיוע מיוחד מן השמיים בהחלטותיו.^{8*}
- ד. שאיפתנו הכנה היא, שביהמ"ק יבנה בדרך של שלום, ועד כמה שאפשר בהסכמת האומות, ובנינו יביא טובה לכל האנושות. אולם, כמו בשוב הארץ, אין להפוך זאת תנאי לבנינו.

7 וכן דעת הגר"א, כמובא בספר שם-עולם עמ' 351 בקונטרס חצרות בית ה' (מאת הרב ז' קורן) שהביא מהקדמת הרב דזמטרובסקי לספר דרישת-ציון (מהדורת ירושלים, תרע"ט). הלה מביא בשם ה"ר נתן פרידלנד, שקיבל מה"ר יוסף זונדל סלנטר, ששמע מה"ר חיים מוולוז'ין, שהיה רגיל לומר בשם הגר"א: "אם רק נשיג הר הבית להקריב עליו קרבן תמיד פעם אחת, הרי זה לאחר המעשה" (ועיי"ש שעל דברים אלו העידו איש מפי איש, עד הגר"א). וראה עוד בספר שרי-המאה כרך ו' עמ' 73, וכן בספר מידי חודש בחודשו כרך ז' עמ' 156, שבהם כתב הרב מימון, שגם דעת ה"ר יצחק אלחנן ספקטור מקובנה היתה, שיכולים אנו לבנות את ביהמ"ק.

8* לפי הבנתי, אף שהרב ציין נבואה, רוח"ק וכל גילוי שמימי אחר, אין תנאי הנבואה פוטר אותנו מקיום המצוה, שכן ניתן להשיג אותו גילוי רוח"ק באמצעות צדיקי הדורות. יתר על כן: לפי המבואר במשפט-כהן סי' צב ניתן להקים מזבח קטן בשטח העזרה, שכן אם מסורה בידינו האפשרות לברר את המקום המדויק עיי' רוח הקדש הנ"ל, שוב חל הכלל "כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו", וניתן לבנות בכל שטח בעזרה. - הערת עורך (א.ו.).